

BIJDRAGE

Kiemen van verzet: de geschiedenis van het protest tegen genetisch gemodificeerde organismen in Vlaanderen

Toen in 1983 voor het eerst een genetisch gemodificeerde plant werd gekweekt in een Gents laboratorium, leken biotechnologen, beleidsmakers en journalisten bijna uitsluitend lyrische woorden over te hebben voor deze nieuwe technologie. Ondanks de vele optimistische verhalen in de pers was niet iedereen even enthousiast over dit experiment. Enkele kritische activisten uit de milieu- en Noord-Zuidbeweging vreesden dat biotechnologie meer kwaad dan goed zou meebrengen en

Detail uit een affiche met een oproep tot 'bevrijding' van het aardappelveld in Wetteren op 29 mei 2011. (<https://fieldliberation.wordpress.com/2011/04/16/flyers/>)

Ishka Desmedt

doctoraatsstudent,
Onderzoeksgroep
Sociale Geschiedenis na
1750, Universiteit Gent

begonnen in de jaren 1980 zelf informatie in te winnen, ideeën uit te wisselen en standpunten te formuleren. In dit artikel probeer ik te begrijpen hoe deze groep kritische activisten erin slaagde om een complexe technologie als genetische modificatie voor te stellen als een omstreden sociaal vraagstuk. In de eerste plaats kijk ik naar de periode die aan het publieke protest voorafging (1983-1995). Tijdens deze 'proto-mobilisatiefase' namen activisten al een kritische houding aan ten opzichte van biotechnologie en genetisch gemodificeerde organismen (ggo's), maar gingen ze nog niet tot actie over. In deze periode legden ze de intellectuele fundamenteen waarop ze later de protestacties en mobilisatie konden bouwen. Het tweede deel van het artikel bestudeert vervolgens deze protestacties en enkele factoren die het verzet tegen ggo's succesvol maakten in Vlaanderen (1996-2002).

Zondag 29 mei 2011 was een memorabele dag in de Belgische wetenschaps- en protestgeschiedenis. Op een aardappelveld in Wetteren verzamelden zich meer dan vierhonderd actievoerders om hun ongenoegen te uiten over de ggo's die op de bewuste akker voor het eerst buiten een laboratorium getest werden. De activisten hadden het protest op voorhand aangekondigd en zorgden voor eten, drinken en voldoende randanimatie. Clowns, discussiegroepjes, een sambaband en een biologische boerenmarkt zouden er een gezellige namiddag tussen gelijkgezinden van maken. In de namiddag veranderde echter de toon van het protest. Een deel van de actievoerders brak door het opgestelde politiecordon en betrad het proefveld om het te 'bevrijden' van de ggo's die erop geplant waren. Met succes: bijna een derde van de veldproef werd vernietigd. De veldbevrijding (of veldvernietiging, volgens de tegenstanders) zou ook de wetenschappelijke praktijk danig gaan bepalen. Terwijl voorheen een veldproef nog werd gezien als een objectieve wetenschappelijke onderzoeksactiviteit, slaagden de activisten er nu in om dit soort onderzoek als problematisch en controversieel voor te stellen.

De 'aardappelloorlog' uit 2011 wordt vaak beschouwd als het culminatiepunt van de maatschappelijke discussie over gentechnologie. Er waren eerder al proefvelden met ggo's vernield in Vlaanderen, maar dat waren steeds acties van anonieme of kleinschalige groeperingen. Nu kwam een hele coalitie aan activisten uit verschillende strekkingen samen tijdens een sterk gemediatiseerde campagne om hun ongenoegen over de gemodificeerde aardappelen te uiten. Daarnaast organiseerden wetenschappers parallel met de anti-ggo-actie een volwaardige tegenbetoging onder de noemer *Save Our Science*.

Hoewel deze 'oorlog' tussen activisten en wetenschappers een echte piek veroorzaakte in het debat rond ggo's, dateren de eerste kritische standpunten al van drie decennia eerder.

Toen in de jaren 1980 de eerste genetisch gemodificeerde plant succesvol in een Gents laboratorium werd gekweekt, was immers niet iedereen even opgetogen over deze nieuwe technologie. Organisaties als Vita Vitalis, Vereniging voor Ecologisch Landbouwen en Tuinieren (Velt), Bond Beter Leefmilieu (BBL) en Jeugdbond voor Natuur en Milieu (JNM) stelden zich wantrouwig op tegenover de veelbelovende vooruitzichten, waarvan de reguliere media melding maakten. Om de goednieuwsverhalen uit de pers te kunnen nuanceren, begonnen deze verenigingen zich bij te scholen en informatie te verzamelen. Tijdens de jaren die volgden op de productie van het eerste gemodificeerde gewas konden zij dan ook steeds meer hun eigen opvattingen over de nieuwste ontwikkelingen presenteren. Sommige organisaties lieten het daarbij niet bij loutere stellingnames, maar gingen ook tot actie over. In dit artikel keer ik terug naar de periode waarin het verzet tegen biotechnologie langzaam groeide en probeer ik zo de historische wortels van het protest tegen ggo's te traceren.

De anti-ggo-beweging als sociale beweging: een theoretische introductie

Wanneer we de totstandkoming en groei van het anti-ggo-protest analyseren, begeven we ons op het domein van de sociologie en de studie van de sociale bewegingen. Verschillende theorieën zijn ontwikkeld om te begrijpen waarom sociale mobilisatie tot stand komt,

Protestactie tegen het testen van ggo's op een aardappelveld in Wetteren, 29 mei 2011.
Foto: © Franky Van Herreweghe (<http://steentijd.schamper.be/2011-online/aardappelveld-verniel>)

wat de mogelijke impact kan zijn op sociaal en politiek vlak en hoe deze mobilisatie zich kan manifesteren. Tot halverwege de jaren 1980 grepen historici, politieke wetenschappers en sociologen vooral terug naar de *resource mobilisation theory* (hulpbronbenadering) om dergelijke fenomenen te verklaren. Deze theorie wordt meestal gelinkt aan het werk van de twee Amerikaanse sociologen McCarthy en Zald. Ze veronderstelt dat sociale bewegingen rationele instituties zijn die hun deelname aan collectieve actie laten afhangen van het al dan niet beschikbaar zijn van hulpbronnen.¹ Zo'n hulpbron kan meerdere vormen aannemen. Denk maar aan organisatorische middelen, geld, aantal leden, communicatienetwerken, persaandacht ...

De *resource mobilisation theory* oogstte na verloop van tijd echter meer kritiek dan lof. In de tweede helft van de jaren 1980 zette de

cultural turn zich door in de studie van sociale bewegingen. Die legde de nadruk steeds meer op het belang van de constructie van nieuwe 'collectieve identiteiten' door middel van collectieve actie. Op die manier kregen ook factoren als zingeving, ideologie, identiteit en grieven een betekenisvolle rol in de analyse toebedeeld. Vanuit hun kritiek op de hulpbronbenadering werkten David Snow en collega's met de *framing theory* een volwaardige nieuwe invalshoek uit.² Bij framing draait het om de manier waarop activisten een onderwerp bewust of onbewust kaderen. Wanneer iemand een foto in een kader plaatst, bepaalt deze persoon mee welke delen verborgen blijven, welke details benadrukt worden en welke op de achtergrond verdwijnen. Op diezelfde manier bepaalt een activist uit een sociale beweging hoe een gegeven object strategisch kan worden gekaderd. Een 'frame-analyse'

onderzoekt dus onder meer hoe bepaalde ideeën en ideologieën worden ingezet om mensen te mobiliseren en tegenstanders te verzwakken om een welomschreven doel te bereiken.

Ook deze benadering was volgens sommige onderzoekers problematisch.³ Een eerste bezwaar was dat frames voornamelijk vanuit een strategisch of instrumenteel oogpunt bestudeerd worden. In deze context doen de overtuigingen en argumenten van activisten er slechts toe wanneer ze mensen kunnen mobiliseren. Ideeën zouden dus enkel bestudeerd worden om te achterhalen in welke mate ze inzetbaar zijn om bepaalde doelen te bereiken en mensen te motiveren. Een tweede lacune van het framing-perspectief is dat er weinig rekening wordt gehouden met de bron van de ideeën. Hoe overtuigingen en ideeën gegenereerd worden en welke rol bepaalde denkers hebben in dit intellectuele proces, wordt hiermee ondergewaardeerd.⁴

Dit laatste is een belangrijk aspect in de analyse van het protest tegen biotechnologie. Het ontstaan van een kritische groep activisten was namelijk allesbehalve vanzelfsprekend. In de pers stelden wetenschappers en beleidsmakers genetisch gemodificeerde gewassen steevast positief voor. Ze droegen de technologie aan als mogelijke wonderoplossing voor problemen als het overmatig gebruik van pesticiden in de landbouw en ondervoeding in het Globale Zuiden. Kritische kanttekeningen volgden zelden. De mogelijke gevaren van deze technologie lagen ook een stuk minder voor de hand dan bijvoorbeeld bij kernenergie, waardoor de activisten zich moesten verdiepen in vaak complexe wetenschappelijke uiteenzettingen over de risico's. Ook is er tot op de dag van vandaag geen ecologische ramp of ziekte bekend die gentergie als duidelijk aanduidbare oorzaak

had of heeft. Het is dus geen makkelijke opdracht om te begrijpen hoe een lekenpubliek erin slaagde om een complexe technologie als genetische modificatie te vertalen als een omstreden sociaal vraagstuk.

De sociale wetenschappers Rachel Schurman en William Munro gingen de uitdaging aan in 2006, toen ze de wortels van het verzet tegen ggo's in de Verenigde Staten analyseerden.⁵ Ook zij stonden kritisch tegenover het gebruik van frame-analyse voor hun onderzoek, omdat die de bron van de kritische attitude van de actievoerders niet kon verklaren. Schurman en Munro probeerden hieraan tegemoet te komen door te focussen op het ontwikkelingsproces waarin 'grievens' geformuleerd worden, en de rol die leiders van sociale bewegingen hierin vertolken. Zo waren ze in staat om niet enkel te begrijpen hoe deze grieven collectieve actie konden uitlokken, maar ook om na te gaan hoe ze in de eerste plaats tot stand waren gekomen. Ze introduceerden hiervoor een eigen analysekader dat de aandacht vestigde op het belang van een 'proto-mobilisatiefase', de fase die voorafgaat aan de eigenlijke mobilisatie en protestacties. Het uitgangspunt hierbij is dat de studie van de ontwikkeling van ideeën wel degelijk belangrijk is voor de analyse van sociale bewegingen. Ideeën groeien niet enkel in de hoofden van activisten, maar reizen ook van hoofd naar hoofd, van groep naar groep en van land tot land, en ze hebben de kracht om mensen te engageren en mobiliseren. Tijdens deze fase verzamelen de activisten informatie, wisselen ze ideeën uit, evalueren ze andermans argumenten kritisch en ontwikkelen ze goed onderbouwde standpunten, waar ze zich later op kunnen baseren om andere mensen te mobiliseren. Een dergelijke groep activisten, die zich al vroeg kritisch opstelt tegenover een

maatschappelijk fenomeen, noemt politiek wetenschapper Thomas Rochon een *critical community* (kritische gemeenschap).⁶

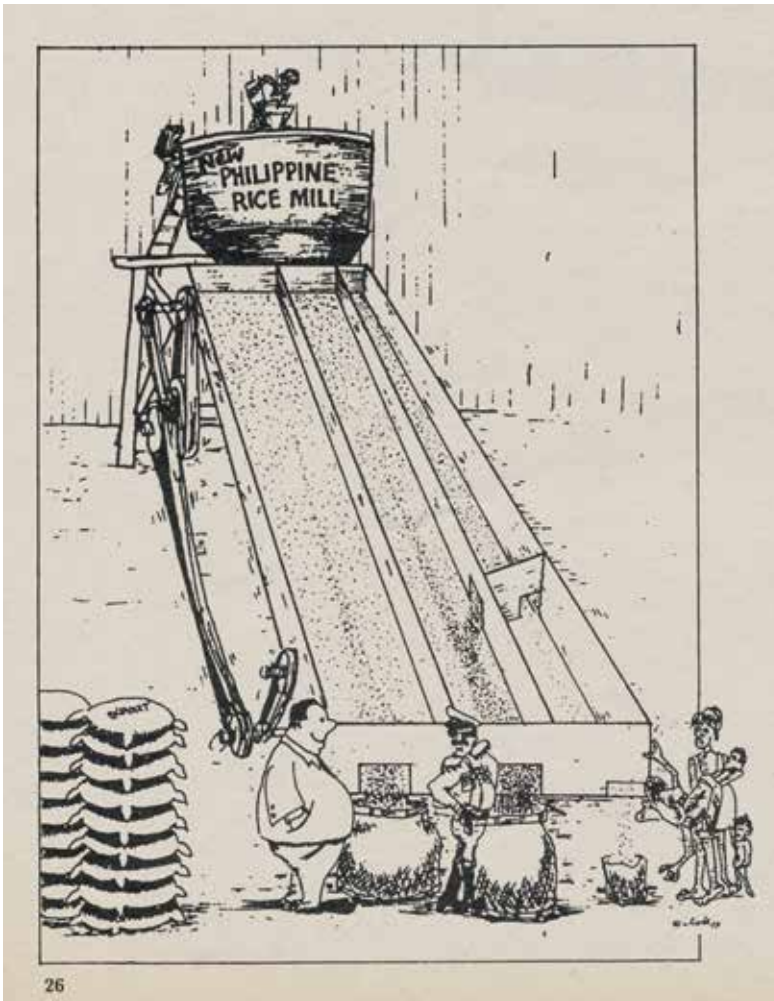
Om de succesvolle totstandkoming van zo'n *critical community* te duiden, onderscheiden Schurman en Munro vier voorwaarden. In de eerste plaats kijken ze naar het belang van het denkwerk zelf, het intellectuele proces waarbij activisten informatie verzamelen, interpreteren, contextualiseren en nieuwe ideeën en standpunten genereren. Als tweede voorwaarde verwijzen ze naar de sociale dimensie van dit denkwerk: de uitwisseling van kennis en intellectuele netwerken die verschillende activisten met elkaar delen. Het derde element omvat de dynamiek en flexibiliteit waarmee de activisten informatie en ideeën verwerken onder vaak veranderende omstandigheden. Ten slotte benadrukken ze het belang van gedeelde morele verantwoordiging en de overlapping van ideeën die activisten onderling verbinden.⁷

Deze vier voorwaarden zullen ons in het eerste deel van dit artikel gidsen door de periode 1983-1995, toen in Vlaanderen een kritische gemeenschap ontstond die de recentste ontwikkelingen in de biotechnologie eerder verontrustend dan hoopgevend vond. In het tweede deel van dit artikel focus ik op de periode waarin deze tegenstanders ook overgingen tot collectieve actie om hun standpunten duidelijk te maken (1996-2002). Het overzicht stopt negen jaar voor de 'aard-appelloorlog' in 2002, toen Vlaamse activisten voor de eerste keer een proefveld met genetisch gemodificeerde gewassen vernietigden.

Denkwerk: het intellectuele wordingsproces van de protestbeweging

Een van de vroege kritische stemmen in de discussie over biotechnologie was het Nationaal Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking (NCOS, nu 11.11.11), een Noord-Zuidorganisatie die meerdere ngo's en vzw's onder haar vleugels heeft. Uit een artikel dat de organisatie in 1985 schreef, blijkt al snel het wantrouwen tegenover de nieuwe technologie, vooral tegenover de bedrijven en onderzoekseenheden die verantwoordelijk waren voor de ontwikkeling van ggo's.⁸ Het zat NCOS dwars dat biotechnologie werd gepresenteerd als een oplossing tegen verhoogd pesticidegebruik en ondervoeding in de derde wereld. In beide gevallen zouden enkel de symptomen bestreden worden en niet de oorzaken. En dat was volgens hen een veel diepgaandere problematiek. De auteurs drukten daarnaast hun bezorgdheid uit over de kostprijs van ggo-zaad voor boeren in de derde wereld. Omdat de zaadhandel in handen was van enkele grote multinationals, zouden zij namelijk geen rekening moeten houden met concurrentie en zelf de prijs kunnen zetten. Als die prijs te hoog was, zou dit nefaste gevolgen hebben voor landbouwers in het Zuiden. Die kwamen toen al amper rond door nadelige handelsakkoorden met westerse landen.

NCOS plaatste de ggo-thematiek dus expliciet binnen een bredere sociaal-economische context. Schurman en Munro benadrukken dan ook dat een deel van het denkwerk van de activisten bestaat uit het leggen van dit soort verbanden tussen de gecontesteerde technologie en de bredere context waarin deze technologie zich ontwikkelt.⁹ NCOS linkte de ontwikkeling van ggo's aan het

In deze spotprent drukt het NCOS zijn bezorgdheid uit over de kostprijs van ggo-zaad voor boeren in de derde wereld. (Uit: *Milieurama*, (1985)8) (Amsab-ISG, Gent)

neoliberalisme, globalisering en economische liberalisering. Grote bedrijven kregen binnen dit verhaal steeds meer macht en zouden die macht kunnen misbruiken om de ongelijke relaties met het Zuiden in stand te houden. De kritiek van NCOS op biotechnologie was bijgevolg heel sterk verbonden met kritiek op brede maatschappelijke fenomenen: 'In plaats van een hoopgevende sneltrein is de spitstechnologie niets meer dan een aanhangwagen van een economisch systeem dat razendsnel naar een diepe afgrond ijlt. Enigszins simplistisch voorgesteld komt de

huidige economische wereldorde hierop neer dat enkele tientallen multinationale ondernemingen de grondstoffen van de Derde Wereld roven, die naar het Westen transporteren om er daar op een totaal inefficiënte manier [...] eindproducten van te maken waar niemand behoefte aan heeft. Maar geen nood, de behoefte wordt wel kunstmatig geschapen door grootscheepse reclamecampagnes.'¹⁰

Het artikel van NCOS en het studie- en documentatiecentrum voor Aangepaste Technologie en projectbeheer in Ontwikkelings-Landen (ATOL) verscheen in *Milieurama*, het

maandblad van Bond Beter Leefmilieu (BBL), de koepel van milieuorganisaties. Het was zeker niet het enige artikel over biotechnologie dat in dit tijdschrift werd gepubliceerd. Door de jaren heen bleef BBL dit thema opvolgen met teksten over wetenschappelijke studies en regelgeving. NCOS was ook niet de enige externe vereniging die door BBL aan het woord gelaten werd. In haar zoektocht naar informatie over biotechnologie kwam de bond al snel bij Vita Vitalis terecht.¹¹ Deze vzw was een van de eerste verenigingen die zich kritisch uitliet over biotechnologie en vertolkte binnen de Vlaamse casus een pioniersrol. Toen genetische modificatie in 1986 al wat meer onder de aandacht van het grote publiek was gekomen, richtten Katrin Bilmeyer en Marcel Poppe deze vzw op om op een verantwoorde manier deel te nemen aan de discussies rond ggo's.¹² Zij vonden het noodzakelijk om grondig geïnformeerd het debat aan te gaan en consulteerden dus verschillende wetenschappers in België en Nederland die bij de ontwikkeling en toepassing van biotechnologie betrokken waren. Vanaf haar oprichting bleef Vita Vitalis als een waakhond de biotechnologie in de gaten houden.¹³ Het onderzoek- en denkwerk dat de vereniging verrichtte, werd herhaaldelijk als basis gebruikt voor de publicaties en campagnes van andere organisaties die zich voor de thematiek interesseerden.

Ook de Jeugdbond voor Natuur en Milieu (JNM) verdiepte zich al in de jaren 1980 in het biotechnologiedebat. Tussen 1985 en 1994 publiceerde het JNM-tijdschrift *Euglena* af en toe artikels over genetische modificatie. Daarna bleef het even stiller (althans in de publieke communicatie) tot in 1999, toen JNM een volwaardige anti-ggo-campagne op gang bracht. Maar de Jeugdbond hanteerde al veel vroeger een erg kritische houding

tegenover de technologie: genetische modificatie zou een bedreiging kunnen vormen voor de genetische diversiteit, en de ongelijke Noord-Zuidrelatie verder scheeftrekken.¹⁴ Naar aanleiding van een persconferentie van het Gentse biotechbedrijf Plant Genetic Systems (PGS) op 22 januari 1987 verscheen een editoriaal in *Euglena*, dat de leden van JNM opriep om kritisch na te denken over biotechnologie. Plant Genetic Systems – ‘op een boogscheut van ons sekretariaat, in één der meest majestueuze gebouwen der Rijksuniversiteit Gent’ – presenteerde op deze conferentie de ontwikkeling van herbicideresistente tabaks-, tomaten- en aardappelplanten, wat naar eigen zeggen een wereldprimeur was.¹⁵ JNM stond hier echter sceptisch tegenover: ‘Tot zover Vlaanderens slikkende pers. Bij de nuchtere lezer, zelfs de simpelste leek, moet dit pleidooi toch enkele bedenkingen oproepen. Hoe kan een produkt mens, dier en milieu ongemoeid laten wanneer het alle planten vernietigt?’¹⁶ De biotechnologiekwestie werd ook besproken tijdens milieustudiekampen, zoals in Astene in 1988 en op ‘wriemelkamp’ in 1990, en op de jaarlijks congressen in 1988 en 1992, waar voordrachten werden gehouden over biotechnologie en studiegroepjes werden opgericht.¹⁷

Bij de milieuorganisaties liet de Vereniging voor Ecologisch Landbouwen en Tuinieren (Velt) zich eveneens kritisch uit over genetische modificatie. Van een vereniging die ecologisch landbouwen en tuinieren centraal stelt, was vooral bezorgdheid over het leefmilieu te verwachten. Toch was Velt al vanaf het begin sterk gefocust op de rol van multinationals in de ontwikkeling van genetisch gemodificeerde gewassen. De organisatie hield de vinger aan de pols en berichtte in haar ledenblad *'t Seizoentje* over elke nieuwe ontwikkeling in de biotechnologie.

In de periode van 1985 tot en met 1995 verschenen meer dan twintig uitgebreide artikels. Al in 1987 hekelde Velt het feit dat de producenten van herbiciden, zoals bijvoorbeeld Monsanto met de onkruidbestrijder Roundup, ook de initiatiefnemers waren voor gewassen die bestand zijn tegen deze herbiciden: 'Door gen-manipulatie denken wetenschappers van chemiereus Monsanto handelsgewassen te kunnen maken die resistent zijn tegen het onkruidverdelgingsmiddel Glyfosaat (Round-up) [...] Toeval of niet, Monsanto is zelf producent van het herbicide Round-up. Nu begrijpen we waarom de chemiereuzen geïnteresseerd zijn in de genetische manipulatie van landbouwgewassen.'¹⁸

Het denkwerk van de activisten was een bijzonder belangrijke schakel in de ontwikkeling van een duurzame en volwaardige oppositie tegen ggo's. De verenigingen maakten zich vertrouwd met argumenten pro en contra, waardoor zij ook vaak als gerespecteerde gesprekspartner werden beschouwd. Organisaties als Bond Beter Leefmilieu en Vita Vitalis geraakten op die manier zelfs betrokken bij werkgroepen en commissies over biotechnologie die vanuit de overheid werden gestuurd. Hun ideeën en opinies waren waardevol, niet enkel voor de tegenstanders van ggo's, maar ook voor andere geïnteresseerden en zelfs voor beleidsmakers.

Sociale interactie en kennisnetwerken: de verspreiding van ideeën

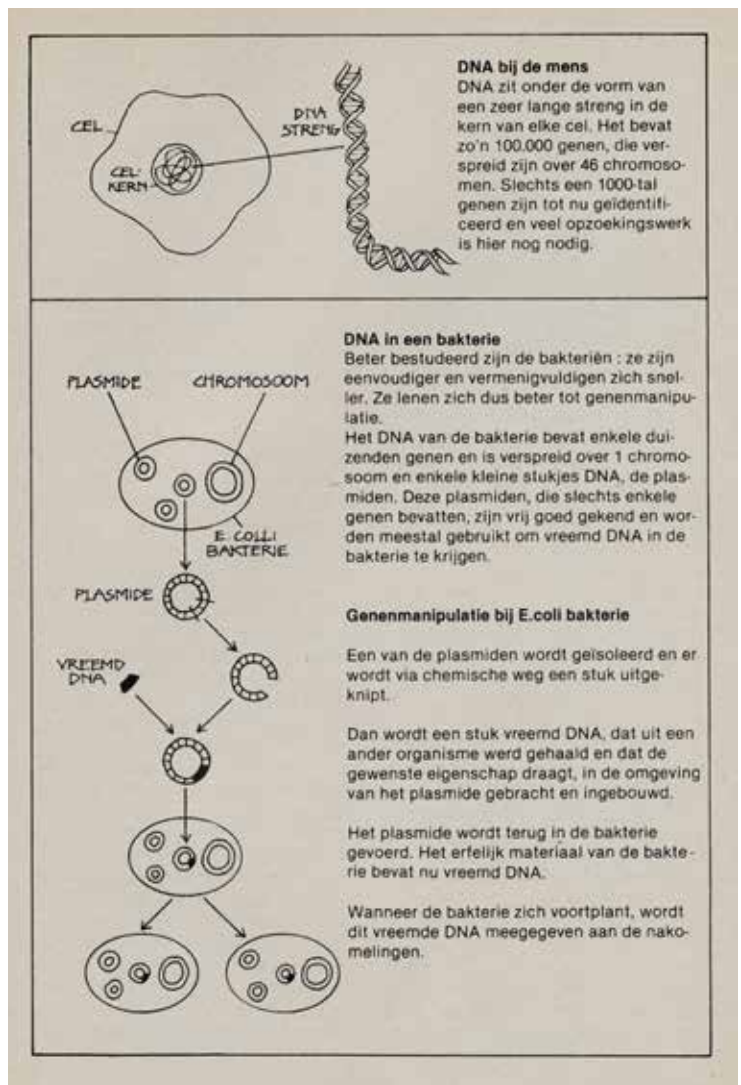
Steeds meer onderzoekers benadrukken het belang van verschillende soorten sociale interactie en sociale netwerken om mobilisatie en collectieve actie te verklaren.¹⁹ Kennisuitwisseling en netwerken tussen individuen en

organisaties hadden volgens politiek wetenschapper Ronald Herring in het geval van het anti-ggo-protest zelfs een bepalende invloed. Biotechnologie betrad namelijk het toneel op een moment in de wereldgeschiedenis waar milieu-, Noord-Zuid- en andersglobaliseringsbewegingen erg actief waren en frequent in contact stonden met elkaar.²⁰ Dit maakte het makkelijker om nieuwe informatie op te pikken. Ook voor de Vlaamse casus lijkt dit het geval te zijn.

Interne uitwisselingen over de mogelijkheden en gevolgen van ggo's vonden vaak plaats tijdens werkgroepen en congressen. In 1993 richtte JNM bijvoorbeeld een werkgroep op die specifiek bedoeld was om te discussiëren over biotechnologie, en zo uiteindelijk een standpunt te kunnen formuleren namens de Jeugdbond. Ook andere verenigingen organiseerden werkgroepen om onderling te discussiëren over genetische modificatie en biotechnologie. BBL behandelde het onderwerp bijvoorbeeld in de werkgroep Landbouw en Milieu.²¹ Daarnaast gebruikten de verenigingen andere strategieën om informatie uit te wisselen binnen de eigen organisatie. Informatieoverdracht kon bijvoorbeeld gebeuren via het ledenblad, waarbij leden de kans kregen om lezersbrieven te sturen en zo in discussie te gaan met andere leden.

Er vond ook uitwisseling plaats tussen verschillende verenigingen onderling. Dit soort kennisuitwisselingen en samenwerkingen is volgens Schurman en Munro belangrijk om te verklaren waarom de anti-ggo-beweging er uiteindelijk in geslaagd is om zo snel een kennisbasis uit te bouwen die hun kritische houding kon legitimeren.²² Een dergelijke uitwisseling vond op meerdere manieren plaats, bijvoorbeeld via individuen die hun kennis actief verspreidden in lezingen, workshops en vormingen. Zo was Marcel Poppe van de

De Vereniging voor Ecologisch Landbouwen en Tuinieren (Velt) hield de vinger aan de pols en berichtte in haar ledenblad 't Seizoentje over elke nieuwe ontwikkeling in de biotechnologie. Hiernaast wordt uitgelegd hoe 'genemanipulatie' ter bestrijding van een bepaalde bacterie in zijn werk gaat. (Uit: 't Seizoentje, (1985)3) (Amsab-ISG, Gent)

vereniging Vita Vitalis een belangrijke speler. Hij publiceerde onder andere artikels in tijdschriften van BBL, Velt en de Socialistische Partij, en gaf lezingen aan geïnteresseerden, zoals op het jaarlijkse ledencongres van JNM in 1988.²³

Ook over de landsgrenzen heen werd informatie uitgewisseld. De organisaties beperkten zich voor de inspiratie van hun artikels niet tot Vlaamse auteurs en gebruikten veelvuldig boeken als *Seeds of the Earth: A Private*

or Public Resource van Pat Roy Mooney.²⁴ Een ander veelgenoemd werk was *Nieuwe hoop of valse belofte? Biotechnologie en de wereldlandbouw* van landbouwkundige Henk Hobbelenk.²⁵ Dergelijke publicaties circuleerden frequent onder de verschillende organisaties. Auteurs zoals Hobbelenk werden bijgevolg ook regelmatig uitgenodigd als spreker. De Vlaamse actievoerders haalden wel vaker de mosterd bij hun noorderburen. Velt publiceerde bijvoorbeeld artikels van de in Neder-

land gevestigde Alternatieve Konsumentenbond, en nam voor eigen artikels interviews af van ruraal socioloog Guido Ruivenkamp en biochemicus Lukas Reijnders, die ook beleidsmedewerker waren bij de Nederlandse Stichting Natuur en Milieu.²⁶ De ideeën van deze twee Nederlandse auteurs kregen ook weerklank bij BBL, die in een dossiermap netjes alle relevante publicaties bijhield.²⁷ In diezelfde dossiermap over biotechnologie verzamelde BBL eveneens de uitgaven van de Europese afdeling van Friends of the Earth.

Friends of the Earth Europe had in 1991 met de financiële steun van de Europese Commissie een Clearinghouse on Biotechnology opgericht. Daarmee volgde de organisatie de nieuwste ontwikkelingen in de regulering van de technologie op de voet en probeerde ze informatie te bezorgen aan andere nationale afdelingen van Friends of the Earth.²⁸ Ze publiceerde rapporten en probeerde de argumenten van Friends of the Earth bij leden van het Europees Parlement en de Europese Commissie te verspreiden. Daarnaast bracht ze verenigingen samen door workshops te houden en contactgegevens door te spelen van andere ngo's die actief rond het thema werkten.²⁹

Andere transnationale en internationale overkoepelende organisaties probeerden ook de discussie op gang te trekken bij ledenorganisaties onderling. Zo maakte JNM bijvoorbeeld deel uit van de Europese regio-organisatie Youth and Environment Europe (YEE) en de wereldwijde koepelvereniging International Youth Federation for Environmental Studies and Conservation. Beide organisaties onderzochten al vanaf de jaren 1980 de mogelijke voordelen en gevolgen van genetische modificatie. YEE publiceerde in 1988 een artikel over biotechnologie in haar driemaandelijks magazine *Youth and*

Environment en bood in datzelfde jaar een opleiding aan haar leden aan over het thema.³⁰ Zo'n vorming was een belangrijk moment van uitwisseling tussen de koepelorganisatie en verschillende internationale leden, maar ook tussen de leden onderling. Door samen na te denken en te discussiëren leerden de deelnemers ook de andere deelnemers en hun standpunten kennen, die ze op hun beurt weer konden meenemen naar de thuisbasis.

Gedrevenheid en flexibiliteit: dynamiek in de anti-ggo-beweging

De dynamische aard van het leerproces waar bij verenigingen informatie verzamelen en geleidelijk aan zelf een standpunt bepalen, is volgens Schurman en Munro een derde belangrijke voorwaarde voor de ontwikkeling van een kritische analyse over gentechologie. De Vlaamse organisaties volgden de actualiteit omtrent biotechnologie op de voet, waardoor zij flexibel hun standpunten konden uitbreiden, aanvullen en aanpassen aan de actuele situatie.

BBL hield de nieuwste ontwikkelingen goed in de gaten. De bond wisselde langere reportages over biotechnologie af met korte mededelingen in de rubriek *Flitsen*, die de lezer op de hoogte hield van de vooruitgang op wetenschappelijk en politiek vlak. Velt publiceerde dan weer met de regelmaat van de klok korte actuele berichten over biotechnologie in rubrieken als *Konsumentennieuwtjes* en *In genen hoek* (vanaf 1997). Ook greep de organisatie bij gebeurtenissen zoals de milieutop in Rio de Janeiro de gelegenheid om wat langer stil te staan bij de bredere context van ggo's.³¹ Velt hield haar leden ook op de hoogte van de recentste publicaties over het thema: in een aparte rubriek verschenen boekrecensies,

waar af en toe ook boeken over biotechnologie werden beoordeeld.³² De vereniging besprak en evalueerde steeds de nieuwste wetenschappelijke ontwikkelingen, Europese regels of recente kritische publicaties. Ze maakte niet enkel melding van deze gebeurtenissen, maar onderwierp ze ook aan een kritische beoordeling en toetste ze aan haar ecologische waarden. Zo bleef Velt gedurende de jaren 1980 en 1990 steeds evolueren en groeien in haar kennis over biotechnologie.

De hierboven besproken samenwerking tussen organisaties zorgde er ook voor dat bepaalde aspecten van genetische modificatie soms hoger op de agenda kwamen te staan. Zo berichtte Velt in 1993 over een artikel dat was verschenen in het Duitse consumententijdschrift *Schrot & Korn* waarin de eventuele aanwezigheid van ggo's in biologische voeding werd gehegeld.³³ Deze waarschuwing werd opgepikt door Velt en zorgde ervoor dat de vereniging vanaf toen ook steeds aandacht had voor de consequenties van ggo's voor de biologische landbouw.

Ook Vita Vitalis volgde met argusogen de actuele ontwikkelingen. Zij informeerde zich niet enkel bij organisaties uit het middenveld, maar ging ook langs op congressen van biotechnologen en was aanwezig op belangrijke bijeenkomsten van de Europese Commissie.³⁴ Op die manier was zij in staat om nieuwe informatie snel te implementeren in haar publicaties en nam zij de rol van tussenpersoon op zich door deze info op haar beurt te verspreiden onder de ngo's. Vita Vitalis werkte enkel rond het thema biotechnologie en volgde – in tegenstelling tot de milieu-, derdewereld-, of vredesbewegingen – geen sterke ideologische lijn, waardoor haar argumenten het meest flexibel en dynamisch waren.

Verontwaardiging als drijfveer

Ten slotte zijn volgens Schurman en Munro ook een zekere morele verontwaardiging en betrokkenheid noodzakelijk om de activisten blijvend geïnteresseerd te houden in het thema. De houding van activisten tegenover genetische modificatie evolueerde geleidelijk aan van enigszins wantrouwig naar door en door kritisch. Het was echter al vanaf de jaren 1980 duidelijk voor hen dat de ontwikkeling van ggo's kaderde binnen een bredere sociaal-economische context. Ze zagen de technologie als een uitwas van andere ongewenste tendensen waarmee de maatschappij toen werd geconfronteerd: een ongelijke Noord-Zuidverhouding, stijgend pesticidegebruik, de toenemende invloed van multinationale ondernemingen, de liberalisering van de wereldmarkt ... Door ggo's met deze ontwikkelingen te associëren, groeide de aversie bij de activisten en slaagden ze er op lange termijn ook in om hun achterban te inspireren om zich even kritisch op te stellen.

De diverse achtergrond van de Vlaamse verenigingen die zich in de jaren 1980 en 1990 bezighielden met biotechnologie beïnvloedde ook hun visie op het ggo-probleem. Zo was Velt gespecialiseerd in het ecologische aspect van landbouwen en tuinieren, verenigde JNM jongeren die rond natuur en milieu wilden bijleren en was NCOS een Noord-Zuidorganisatie die rond ongelijke handelsrelaties en andere problematieken in het Globale Zuiden werkte. Toch liepen de argumenten van de verschillende organisaties vaak parallel. NCOS maakte zich ook zorgen over de mogelijke gevolgen voor het leefmilieu en JNM was heel sterk begaan met de mogelijke consequenties van biotechnologie voor het Globale Zuiden. Deze thema's hadden één element gemeenschappelijk: wanneer

Op 7 november 1996 hielden activisten van Greenpeace het vrachtschip Ziemia Zamosjka tegen in de Antwerpse haven. Het vermoeden bestond dat het schip een lading genetisch gemodificeerde sojabonen aan boord had. (Greenpeace Media Library)

activisten hierover schreven, bleek duidelijk een onderliggende verontwaardiging, die hen inspireerde om het onderwerp steeds kritisch te analyseren. In de discussie over biotechnologie probeerden activisten zowel 'objectieve' informatie te verzamelen en te verspreiden, als deze informatie te interpreteren en in hun eigen specifieke denkkader te plaatsen. Deze activiteiten, met name de interpretatie en contextualisering van de feiten, konden onmogelijk waardevrij zijn: voor de activisten werd dit een manier om hun verontwaardiging te uiten over de koers die de maatschappij volgde.

Van woord naar daad: collectieve actie (1996-2002)

Donderdag 7 november 1996 was een woelige dag aan de Antwerpse haven. Het in Polen geregistreerde schip Ziemia Zamosjka, dat vertrokken was vanuit Cleveland (Ohio), probeerde omstreeks 17 uur aan te meren bij de werf van het Amerikaanse graanbedrijf Cargill in Antwerpen om daar een lading sojabonen te lossen die mogelijk genetisch gemodificeerd waren. Het schip zou echter niet op tijd zijn bestemming bereiken. In een sluis van de haven slaagden activisten van Greenpeace erin om met rubberbootjes het grote vrachtschip tegen te houden. Enkele activisten hadden zich ook vastgeketend aan de brug van de sluis, waardoor het schip onmogelijk

verder kon varen.³⁵ Na een informatieverzoek van Greenpeace-activisten bevestigde Cargill dat er sojabonen aan boord waren van het schip, en dat de aanwezigheid van genetisch gewijzigde sojabonen onzeker was omdat de bonen niet van de gewone exemplaren gescheiden werden bij de oogst.³⁶ Daarin lag volgens Greenpeace het probleem: de onzekerheid over de vermenging van traditionele met genetisch gewijzigde sojabonen zou ervoor kunnen zorgen dat ggo's ongemerkt de Europese markten binnendrongen.³⁷

De blokkade van het Poolse schip kaderde in de internationale campagne die Greenpeace gestart was in oktober 1996. Een week voor de actie in Antwerpen werd al een schip met genetisch gewijzigde soja tegengehouden in Hamburg. In de maanden en jaren die volgden, zouden nog meerdere schepen met ggo's tegengehouden worden in havens over heel Europa. Vier dagen na de blokkade in Antwerpen werd ook in Gent een schip met genetisch gewijzigde soja geveiseerd. Nog eens vier dagen later voerden de activisten opnieuw actie, ditmaal tegen een ander Pools schip met ggo's.³⁸ Aan de onrustige novembermaand zou echter een einde komen door meerdere dwangsommen, een dwangbevel en de arrestatie van de kapitein van de Sirius, het Greenpeace-actieschip.³⁹

Het was de eerste keer dat een dergelijke actie tegen ggo's op Belgisch grondgebied zo uitgebreid besproken werd in de pers, en het zou zeker niet de laatste keer zijn. De aankomst van de eerste schepen met genetisch gemodificeerde soja maakte voor de verschillende ngo's duidelijk dat enkel discussiëren en debatteren over biotechnologie niet zou verhinderen dat de genetisch gemodificeerde gewassen in de Belgische winkelrekken zouden terechtkomen. De verschillende organisaties hadden al vaak hun bezorgdheid

over gentechnologie geuit, maar vanaf 1996 probeerden zij deze boodschap ook over te brengen met collectieve actie. Tussen 1996 en 2002 hielden ze ook manifestaties, stelden ze petitie op, vielen ze supermarkten binnen, hingen ze spandoeken op en vernietigden ze velden.

Voedselschandalen en milieurampen: een voedingsbodem voor angst

De centrale rol van Greenpeace bij de campagne tegen ggo's mag niet onderschat worden. Verschillende auteurs haalden al aan hoe deze transnationale organisatie langdurig de aandacht van de pers en zelfs van beleidsmakers kon vasthouden door grootschalige mediagenieke protestacties die vaak als inspiratiebron dienden voor andere organisaties.⁴⁰ Door het groeiende verzet tegen ggo's daalde in de volgende jaren uiteindelijk ook het vertrouwen van de gewone consument in genetische modificatie. Daarnaast speelden enkele historische ontwikkelingen in het voordeel van de activisten. Door de verschillende voedselcrisisen en milieurampen die elkaar in de jaren 1980 en 1990 opvolgden, werd het plots makkelijker om het wantrouwen tegenover ggo's aan te zwengelen bij de gewone consument.

Zo brak de varkenspest op 30 juni 1997 in de Limburgse gemeente Bocholt uit. De volledige julimaand bleef ze verder woeden in West-Vlaanderen en Limburg, met meer dan 74.000 geslachte varkens en bijna een half miljard Belgische frank aan kosten voor de staat als gevolg.⁴¹ Zodra de varkenspest volledig uitgeroeid was, stond al een nieuwe voedselcrisis voor de deur: in oktober 1997 werd de gekkekoeienziekte voor het

eerst vastgesteld in het Naamse dorpje Havelse. De gekkekoeienziekte of Boviene Spongiforme Encefalopathie (BSE) is een rundziekte die ervoor zorgt dat de hersenen van koeien degenereren, waardoor de dieren zich agressiever en wilder gaan gedragen. In Groot-Brittannië was deze ziekte al sinds de jaren 1980 aanwezig, waardoor export van Brits rundvlees een tijdje verboden was.⁴² De gekkekoeien crisis in Groot-Brittannië en later in België werd sterk gemediatiseerd, wat het vertrouwen van de Belgische bevolking tegenover het Europees beleid inzake voedselveiligheid aanzienlijk verzwakte.⁴³

Dit wantrouwen over voedselveiligheid in België bereikte twee jaar later opnieuw een hoogtepunt met de uitbraak van de dioxinecrisis. In het voorjaar van 1999 bleek dat giftige dioxines in de voedselketen waren geraakt. Het land stond in rep en roer. Via besmet veevoeder konden de giftige stoffen zich makkelijk verspreiden over verschillende veehouderijen, met een plotse hoge kippensterfte als gevolg.⁴⁴ In april 1999 werden de ministeries van Landbouw en Volksgezondheid op de hoogte gebracht van de dioxinebesmetting. Met de aankomende verkiezingen in het achterhoofd besloten zij echter om dit nieuws nog niet publiek te maken. Op 27 mei kwam de waarheid dankzij een VRT-reportage toch aan het licht. Meteen werden grootschalige acties ondernomen. Kippen- en zuivelproducten werden massaal en preventief uit de rekken genomen en 7 miljoen kippen en 60.000 varkens werden geslacht.⁴⁵ De dioxinecrisis was een serieuze klap voor de Belgische landbouw. Niet alleen werd de consument geconfronteerd met lege rekken, maar ook werden buitenlandse exportpartners wantrouwig tegenover de veiligheid van Belgische producten.

Hoewel ggo's in de jaren 1990 nog nooit

verantwoordelijk waren geweest voor een grootschalige milieuramp, zorgden de voorbeelden uit de voedselsector ervoor dat het grote publiek (en zeker de milieubeweging) op zijn hoede was voor gevaar van de kant van ggo's. Bezorgdheden over ggo's richtten zich niet enkel tot de gevaren voor de consument, maar ook tot de mogelijke risico's voor de omgeving. Bewust of onbewust werd ook vaak een verband gelegd tussen nieuwe technologieën en de risico's die ermee gepaard gingen.⁴⁶ De link tussen ggo's en chemische rampen was voor de consumenten niet ver te zoeken. Het waren vaak net chemische bedrijven zoals Monsanto, BASF of Dow Chemical Company die zich geïnteresseerd toonden om de nieuwste biotechnologische ontdekkingen te commercialiseren. Deze bedrijven produceerden vaak zowel pesticiden als planten die na genetische modificatie resistent waren tegen hun pesticiden. Hierdoor legden de anti-ggo-activisten al snel het verband tussen de risico's van pesticiden en de risico's van genetisch gemodificeerde gewassen.⁴⁷

De angst voor de gevaren van pesticiden voor volksgezondheid en leefmilieu werd versterkt in 1984, toen in de pesticidefabriek Union Carbide in de Indische stad Bhopal een giframp plaatsvond die het leven kostte aan duizenden mensen. Tot op de dag van vandaag staat de catastrofe in Bhopal bekend als een van de ergste industriële rampen ooit.⁴⁸ Dergelijke rampen zorgden ervoor dat veel mensen achterdochtig waren tegenover de belofte dat de toepassingen van de nieuwste technologieën (biotechnologie, kerntechnologie en informaticatechnologie) veilig en risicovrij zouden zijn. De Vlaamse milieukoepel BBL zag ook een heel directe link tussen de chemische ramp en genetische manipulatie: 'De ramp in Bhopal moet ook in een ander kader worden beschouwd. Dertig jaar geleden

importeerde India als eerste 'ontwikkelingsland' nieuwe, gemanipuleerde rijstsoorten uit het westen [...] Dergelijke nieuwe rijstvariëteiten verhogen ook effectief de produktie maar vergen tegelijk een grote hoeveelheid meststoffen, gewasbeschermers en pesticiden. Dat was meteen een meer dan voldoende reden voor bedrijven als Union Carbide om in landen als India pesticiden te gaan produceren.⁴⁹

Daarnaast werd het verzet tegen biotechnologie sneller opgepikt door organisaties die zich eerder al verzetten tegen kernenergie.⁵⁰ De kernramp in Tsjernobyl van 1986 zorgde voor een algeheel gevoel van wantrouwen tegenover wetenschap. De schaal en impact van de ramp zond een schokgolf door Europa. Grote gebieden in huidig Oekraïne, Wit-Rusland en Rusland waren radioactief besmet en de wolken met radioactief afval bereikten zelfs België.⁵¹ Wat volgens wetenschappers en de nucleaire industrie nooit had kunnen gebeuren, was toch gebeurd. Dirk Holemans, toenmalig parlements lid voor de groene partij Agalev en fervent tegenstander van ggo's, voerde dit verband ook aan om te helpen verklaren waarom er in de zomer van 1999 een actie had plaatsgevonden bij een veld met genetisch gemodificeerd koolzaad: 'De risico's van de gentechnologie lijken op die van kernenergie. Het gaat ook om een techniek waarbij de kans dat er iets gebeurt heel klein is, maar als er iets gebeurt, kunnen de gevolgen enorm zijn.'⁵² De wetenschap was er toen niet in geslaagd om de ramp te voorkomen. Meer nog: het was de wetenschap zelf die aan de grondslag lag van de catastrofe.

De Duitse socioloog Ulrich Beck stelde in 1986 dat dit wantrouwen in wetenschap en technologie kenmerkend was voor de 'risicomaatschappij', een nieuwe fase in de wereldgeschiedenis waarin nieuwe risico's en

nieuwe manieren om hiermee om te gaan centraal zouden staan.⁵³ De moderne samenleving bracht industrialisering, economische groei, wetenschap en techniek met zich mee, maar vanaf de jaren 1980 bleek dat aan deze ontwikkelingen ook veel bedreigingen verbonden waren. De essentie van Becks these is dat we geleidelijk in een ander soort maatschappij zijn beland, waarin niet langer de verdeling van welvaart, maar wel de verdeling van risico's centraal staat. Dit samenlevingsmodel ziet wetenschap niet enkel als bron van oplossingen voor bedreigingen, maar ook als oorzaak van deze risico's. De uitkomst hiervan is tweeledig. In de eerste plaats is wetenschap steeds meer nodig om deze nieuwe risico's te beheren en controleren. Daarnaast wordt de wetenschap ook steeds meer aan kritiek onderworpen, en wordt deze dus – in de woorden van Beck – 'gedemystificeerd' of 'gesecculariseerd'. Het verhaal van het verzet tegen ggo's lijkt illustratief te zijn voor Becks theorie over de risicomaatschappij. Biotechnologen werden met een enorme uitdaging geconfronteerd. Terwijl het vertrouwen in de wetenschap en de industrie daalde, werkten zij aan een technologie die sociale bewegingen als potentieel gevaarlijk voorstelden. Het was ook te midden van deze angst voor milieurampen en voedselschandalen dat ggo's voor het eerst hun intrede deden op de Europese markt.

De eerste acties:
alle aandacht op Brussel

De actie in de haven van Antwerpen was de eerste grote Belgische anti-ggo-actie die zo uitgebreid de pers haalde. De actievoerders van Greenpeace waren echter niet de eerste manifestanten. Nog voor de Europese

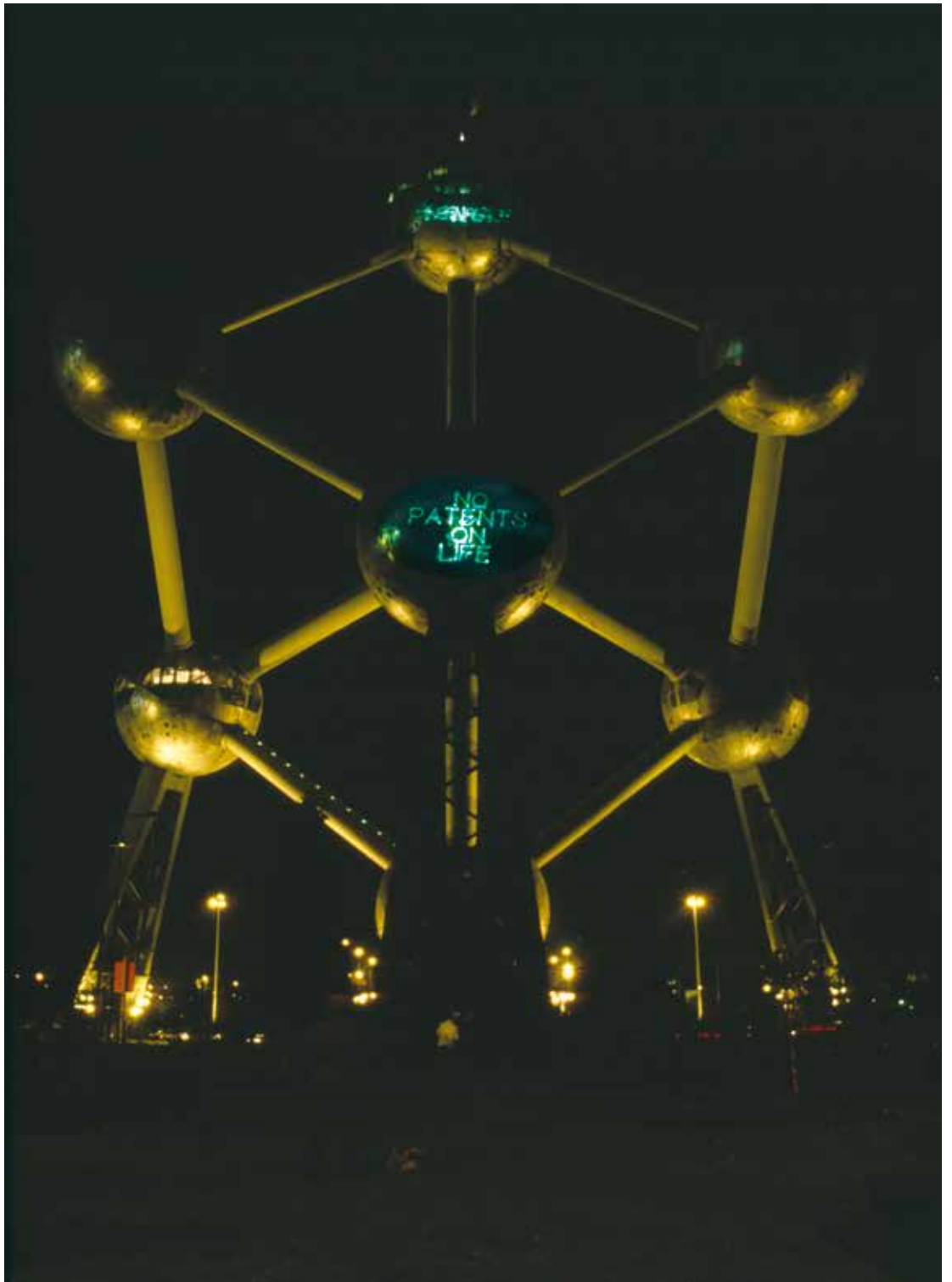
Commissie toestemming had gegeven om de ggo-soja naar Europa te importeren, hadden leden van vzw WERVEL al tegen de teelt en productie ervan geprotesteerd.⁵⁴ De activisten verzamelden naar aanleiding van Wereldvoedseldag op 16 oktober 1996 aan het Berlaymontgebouw in Brussel en droegen spandoeken met veelzeggende opschriften als 'Bah, Vreemde genen in ons eten!'.⁵⁵ Rondom de activisten stonden vaten met waarschuwingssymbolen voor biologisch gevaar en kratten vol aardappelen en sojaproducten. De actie bracht meteen ook verschillende verenigingen bijeen: de leden van WERVEL werden gesteund door mensen van Broederlijk Delen, BBL, NCOS, Oxfam Wereldwinkels, het Vlaams Agrarisch Centrum en Coopibo.⁵⁶ De blokkade van Greenpeace genereerde een stuk meer media-aandacht, maar de Brusselse actie van de verschillende organisaties was op zijn minst even belangrijk: ze slaagde erin om zeven verenigingen met uiteenlopende doelen rond één standpunt samen te brengen. De toon was gezet. Deze organisaties zouden in de daaropvolgende jaren blijven samenwerken om zich te verzetten tegen genetische modificatie.

Brussel stond als hoofdstad van Europa wel vaker centraal tijdens protesten. In 1998 werd de Europese Gemeenschap het mikpunt van protestacties toen een controversiële richtlijn over octrooien op biotechnologische uitvindingen werd goedgekeurd. Niet geheel onverwacht begon de discussie over genetische modificatie zich in datzelfde jaar steeds meer te concentreren op de bezwaren tegen octrooien op levende organismen. Voor de anti-ggo-coalitie waren dergelijke octrooien buitengewoon problematisch. Naar aanleiding van deze kwestie gaf Oxfam Solidariteit vanaf februari 1998 het tijdschrift *Zaailingen* uit, waarin de verschillende gevolgen van 'de

kolonisatie van het leven' uitgebreid besproken werden.⁵⁷ Met de publicatie kwam ook een oproep tot samenwerking om verschillende Europarlementsleden aan te schrijven. Daarmee wilde Oxfam hen overtuigen om tegen de richtlijn te stemmen. Verschillende organisaties – zowel Noord-Zuid- als milieuorganisaties – sloten zich aan bij het standpunt van Oxfam en deden mee aan de briefschrijffactie.⁵⁸ Daarnaast ondernam Oxfam Solidariteit samen met Oxfam Wereldwinkels en WERVEL in april een opvallende actie om dat standpunt kracht bij te zetten: tijdens een internationale conventie over biotechnologie namen zij een symbolisch octrooi op Vlaams minister-president Luc Van den Brande.⁵⁹

Ook Greenpeace protesteerde al even tegen de richtlijn. In 1990 projecteerden actievoerders met groene laser bijvoorbeeld de boodschap '*No patents on life*' op het Atomium.⁶⁰ Vijf jaar later, 24 uur voor een belangrijke stemming over octrooien in het Europees Parlement, hingen actievoerders van de milieuorganisatie een groot spandoek over een van de bruggen van het Europees Parlement met het opschrift '*European parliament: reject patents on life!*'.⁶¹ In het Europees parlement zelf werd op de stemming in 1998 ook actie gevoerd door enkele parlementariërs. Leden van de groene partijen kwamen voor de gelegenheid uitgedost als piraten opdagen in het half rond om aan te kaarten dat de richtlijn de deuren openstelde voor biopiraterij. Ondanks het verzet uit vele hoeken kwam de richtlijn er toch.⁶²

In 1990 projecteerden actievoerders van Greenpeace met groene laser de boodschap '*No patents on life*' op het Atomium in Brussel. (Greenpeace Media Library)

Anti-ggo-actie in Brussel naar aanleiding van een conferentie van Monsanto op 18 maart 1999. Foto: Ph. Somers (<https://sbb.collectifs.net/18mars/SAS.HTM>)

Van transnationaal naar lokaal:
de coalitie breidt zich uit

Vanaf 1999 stortte ook de milieuorganisatie Voor Moeder Aarde zich op de ggo-thematiek. Deze Gentse vzw voerde vanaf 1991 geweldloze acties tegen kernproeven en kernwapens en organiseerde in 1992 onder meer een negen maanden durende voettocht op het Amerikaanse continent (*Walk across America*) om de aandacht te vestigen op de onderdrukking en uitbuiting van inheemse volkeren. Op 18 maart 1999 nam zij deel aan een anti-ggo-actie tijdens een conferentie van Monsanto in Brussel.⁶³ De actievoerders eisten toegang tot de conferentie en vroegen aan de organisatoren om af te zien van de toegangsprijs van 625 euro. De organisatoren gaven niet toe en de leden van Voor Moeder Aarde werden voor de duur van de conferentie gearresteerd, omdat ze de lobby weigerden te verlaten.⁶⁴

De verschillende Vlaamse ngo's kwamen

opnieuw samen op 15 augustus 1999 voor een geweldloze actie rond een proefveld met genetisch gemodificeerd koolzaad van PGS in Aalter. De activisten omarmden het koolzaadveldje en omringden het met spandoeken met de scherpe boodschap 'Genetische manipulatie: neo-kolonisatie!'.⁶⁵ Bijzonder aan de actie was dat de Vlaamse ngo's samenwerkten met landbouwers. In de jaren ervoor had het Vlaamse mestactieplan ervoor gezorgd dat de milieuorganisaties op gespannen voet stonden met verenigingen voor landbouwers. De contestatie van genetische modificatie van planten bleek een onderwerp te zijn dat beide groepen kon verenigen.⁶⁶ De impact van de actie viel ook door voorstanders niet te ontkennen: wekenlang bleven opiniestukken, lezersbrieven en reportages over de ggo-thematiek circuleren.⁶⁷

Enkele maanden na de omarming van het proefveld in Aalter beslisten ook enkele jonge milieuactivisten dat zij niet langer konden toekijken hoe genetisch gemodificeerde ge-

wassen de Europese markt binnendrongen. In het weekend van 20 en 21 november 1999 voerden leden van JNM actie in verschillende supermarkten in Vlaanderen en Wallonië.⁶⁸ Met pamfletten en stickers probeerden de jongeren de consumenten op de hoogte te brengen van de aanwezigheid van ggo's in voedingsproducten en van de mogelijke gevaren die daaraan verbonden waren.⁶⁹ Als eerste Vlaamse organisatie gebruikten de leden van JNM ook de term 'frankensteinvodsel', die in Groot-Brittannië al enkele jaren in gebruik was en vaak werd bekritiseerd omdat hij irrationele angst zou stimuleren.⁷⁰

De actievoerders van Greenpeace bleven op meerdere fronten strijden. In maart 2000 stelde de organisatie een hele lijst op met producten waarin ggo's verwerkt zaten. Aan de hand van een compact boekje *Met of zonder ggo's?* konden consumenten naar de winkel trekken en de producten kiezen die ggo-vrij waren. Tegen juni had Greenpeace meer dan 80.000 exemplaren verspreid.⁷¹ Volgens de milieuorganisatie was deze lijst een 'onmisbaar instrument voor wie milieubewust wil consumeren', maar diende ze ook als een broodnodige informatiecampagne om de Vlamingen te informeren over genetische modificatie.⁷² Samen met de lijst verspreidden ze posters die zich direct richtten tot de consument. Op de affiche stond een afbeelding van een maiskolf met een granaatpin, met de boodschap 'Genetische manipulatie. U koopt. Het milieu betaalt'.⁷³ Daarnaast hielden de activisten in het jaar 2000 opnieuw een lading genetisch gemodificeerde soja uit de Verenigde Staten tegen, intussen een klassieker in het repertoire van de milieuorganisatie.⁷⁴ Net als verschillende andere organisaties protesteerde Greenpeace tegen de tentoonstelling *Eet es genetisch* van het Vlaams Instituut voor Biotechnologie (VIB), die in het

voorjaar van 2001 geopend werd in de Gentse Sint-Pietersabdij. Hoewel organisaties als Oxfam, Velt en Greenpeace betrokken waren bij de totstandkoming van de tentoonstelling, vonden toch enkele protestacties plaats. De actievoerders beschuldigden het VIB ervan dat ze door belangenvermenging de verschillende stemmen in het ggo-debat niet neutraal kon weergeven.⁷⁵ De acties bleven ludiek. Zo deelden de leden van verschillende organisaties aan de ingang onder meer appels uit met de boodschap 'Eet es biologisch' en boden ze alternatieve rondleidingen aan onder de titel 'Eet es ethisch'.⁷⁶ Via het onderwijsblad *Klasse* werd ook een heuse protestbrief gepubliceerd. De platformtekst was opgesteld door WERVEL en werd mee gedragen door een diverse en uitgebreide groep Vlaamse ngo's: Vredeseilanden, JNM, het Gents Milieufrent (GMF), Velt, Broederlijk Delen, Voor Moeder Aarde, Wereldwijd, Oxfam Solidariteit, Oxfam Wereldwinkels en BBL.⁷⁷ De coalitie tegen ggo's leek zich steeds meer uit te breiden. De Vlaamse organisaties werkten ook steeds intensiever samen rond het onderwerp, en dit niet alleen tijdens acties, maar ook bij het inwinnen van informatie en kennis.

Een controversieel jaar: wetenschap onder vuur

In april 2002 werd in Smetlede nabij Aalst een proefveld met genetisch gewijzigde gewassen vernield. Het ging om een stukje grond met gewijzigd koolzaad van Aventis Crop Science. De planten werden haastig uitgetrokken, vertrappeld en in het rond geslingerd.⁷⁸ De daders maakten zich niet persoonlijk bekend, maar een Franstalig collectief eiste de actie wel via e-mail op. Enkele weken later werden opnieuw experimenten van Aventis vernield,

ditmaal in Zottegem en Herzele. Opnieuw werd de actie opgeëist door een Franstalig collectief, dat zich voor de gelegenheid *Les fêtes de serres* noemde.⁷⁹ Enkele maanden later werd ook de firma Bayer het slachtoffer van vernielingen, toen een proefveld met genetisch gewijzigde mais werd aangevallen in Afsnee.⁸⁰ Bijzonder aan de vernielingen was dat de actievoerders steeds via e-mail verschillende geadresseerden op de hoogte hielden van de acties. Vernielingen van proefvelden waren relatief nieuw voor België. Hoewel al vanaf 1987 experimenten in openlucht werden ondernomen, werd het eerste proefveld pas vernietigd in 2002. In de buurlanden gebeurde dit al veel eerder.⁸¹

De andere ngo's moesten ook met de consequenties van de acties leven. Hoewel JNM zich openlijk distantieerde van de actie en benadrukte dat hij enkel geweldloze acties ondersteunde, doorzocht de federale politie toch het secretariaat naar aanleiding van de veldvernielingen.⁸² Ook andere verenigingen vonden het steeds vaker nodig om zich te distantiëren van de vernietigingen. Zo publiceerde de campagneverantwoordelijke van Greenpeace naar aanleiding van de incidenten een lezersbrief in *De Morgen* waarin ze benadrukte dat de acties van Greenpeace steeds geweldloos en duidelijk identificeerbaar waren.⁸³

Verschillende organisaties en individuen hadden het verzet tegen ggo's al jaren opgebouwd, maar door het gebruik van geweld veranderde de zaak. Anti-ggo-activisten werden plots 'eco-terroristen' genoemd, en het geweld dat de veldvernieters gebruikten werd zelfs afgekeurd door mensen die zich wél achter het protest scharden. Niet alleen de methode, maar ook het doelwit was nieuw. Terwijl de acties ervoor zich vooral toespitsen op de zaadbedrijven of op de bescherming

van de consument, leken de actievoerders nu een rechtstreekse aanslag te plegen op de wetenschap. Negen jaar later, bij de bewuste veldproefvernieting in Wetteren, stond de kloof tussen wetenschappers en activisten nog meer in de aandacht.

Conclusie

In dit artikel probeerde ik te verklaren hoe een groep kritische activisten van een complexe technologie als genetische modificatie een omstreden sociaal vraagstuk kon maken. In het eerste luik keek ik door de bril van Schurman en Munro naar de 'proto-mobilisatiefase', de periode waarin verschillende individuen en organisaties langzaam hun eigen kritische visie op biotechnologie uittekenden. Ik bestudeerde hiervoor het intellectuele werk dat de activisten verrichtten vanaf de jaren 1980, maar eveneens de sociale interactie die ervoor zorgde dat hun ideeën verspreid geraakten, de dynamiek waarmee activisten steeds actief bleven reageren op allerlei nieuwe ontwikkelingen, en ten slotte de verontwaardiging die een belangrijke drijfveer was om de kritische positie van de activisten te bestendigen. Deze vier elementen samen zorgden ervoor dat de oppositie tegen ggo's uit de jaren 1980 kon uitgroeien tot een volwaardige protestbeweging in de jaren 1990.

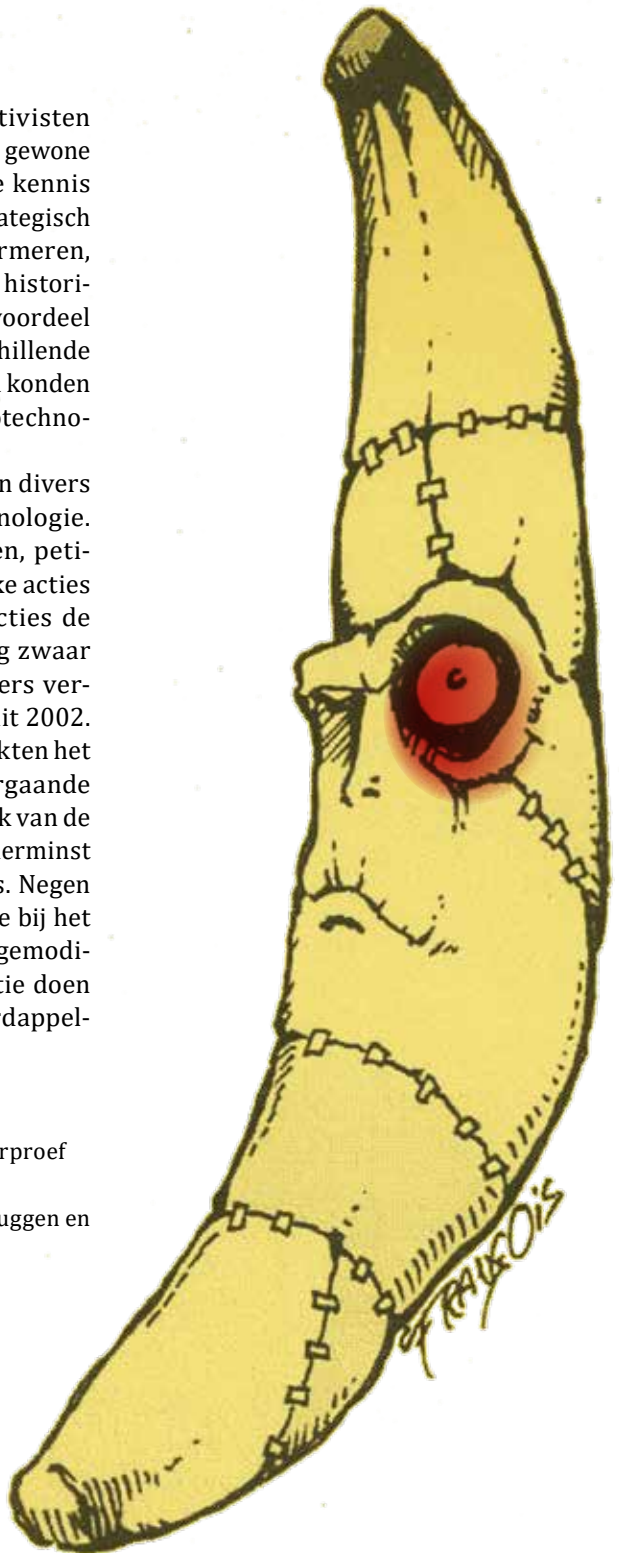
Het jaar 1996 was een kantelpunt voor de verenigingen die zich tegen ggo's verzetten. Terwijl activisten voorheen nog volop bezig waren met discussies en debatten over biotechnologie, probeerden ze hun boodschap vanaf halverwege de jaren 1990 met verschillende protestacties over te brengen. De activisten bleven intussen hun denkwerk voortzetten, maar de uitwisseling van informatie

liep nu niet alleen meer tussen activisten onderling maar ook tussen activisten, gewone consumenten en beleidsmakers. De kennis die vergaard was, werd nu vooral strategisch ingezet om andere mensen te informeren, te overtuigen en te mobiliseren. De historische context speelde hierbij in het voordeel van de activisten, die nu aan verschillende voedselschandalen en milieurampen konden refereren om het wantrouwen in biotechnologie verder aan te wakkeren.

De acties tegen ggo's waren al even divers als de argumenten tegen de technologie. Naast de uiteenlopende betogingen, petitie's, informatiecampagnes en ludieke acties zouden enkele controversiëlere acties de reputatie van de anti-ggo-beweging zwaar beschadigen. Voor- en tegenstanders veroordeelden de veldvernietigingen uit 2002. Verschillende organisaties benadrukten het geweldloze karakter van hun voorgaande acties en distantieerden zich openlijk van de vernielingen. Dit betekende echter allerminst het einde van het verzet tegen ggo's. Negen jaar later zou een gelijkaardige actie bij het Wetterse proefveld met genetisch gemodificeerde aardappelen de hele situatie doen escaleren tot een volwaardige 'aardappeloorlog'.

Deze bijdrage is gebaseerd op de masterproef van Ishka Desmedt (zie eindnoot 4).
Promotoren: prof. dr. Christophe Verbruggen en prof. dr. Gita Deneckere.

De zgn. 'frankensteinbanaan' zoals ze staat afgebeeld op de cover van een infomap over genetische manipulatie van de Jeugdbond voor Natuur en Milieu (JNM). (Amsab-ISG, Gent)

- 1 John MCCARTHY & Mayer ZALD, Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. In: *The American Journal of Sociology*, 82(1977)6, pp. 1212-1241.
- 2 David SNOW e.a., Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation. In: *American Sociological Review*, 51(1986)4, p. 465.
- 3 Zie bijvoorbeeld: Robert BENFORD, An Insider's Critique of the Social Movement Framing Perspective. In: *Sociological Inquiry*, 67(1997)4, pp. 409-430; Pamela OLIVER & Hank JOHNSTON, What a Good Idea! Ideologies and Frames in Social Movement Research. In: *Mobilization*, 5(2000)1, p. 38.
- 4 Wanneer de focus ligt op de manier waarop activisten bepaalde ideeën strategisch inzetten, kan framing-analyse wel zinvol zijn. Voor een bespreking van framing bij de anti-ggo-beweging in Vlaanderen, zie: Ishka DESMEDT, "Stop het zaaien van verderf!" *Het verzet tegen genetisch gemodificeerde gewassen in historisch perspectief*, UGent, masterproef, 2018, pp. 69-82.
- 5 Rachel SCHURMAN & William MUNRO, Ideas, Thinkers, and Social Networks: The Process of Grievance construction in the Anti-Genetic Engineering Movement. In: *Theory and Society*, 35(2006)1.
- 6 Thomas ROCHON. *Culture Moves: Ideas, Activism, and Changing Values*. Princeton: Princeton University Press, 1998, pp. 22-53.
- 7 Rachel SCHURMAN & William MUNRO, Ideas [...], p. 5.
- 8 Het spel met de genen. In: *Milieurama*, (1985)8.
- 9 Rachel SCHURMAN & William MUNRO, Ideas [...], p. 15.
- 10 Het spel met de genen. In: *Milieurama*, (1985)8.
- 11 Zie bijvoorbeeld: Zijn er grenzen aan de grenzen? In: *Milieurama*, (1990)8.
- 12 Marcel POPPE & Katrin BILMEYER. Moeilijke taak tussen economie en maatschappelijke verantwoordelijkheid. In: Didier BREYER (red.), *Het wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Belgisch brandpunt voor bioveiligheid: 1990-2010: 20 jaar risicobeoordeling van GGO's en pathogenen*, Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, 2010, p. 163.
- 13 Marcel POPPE & Katrin BILMEYER. Moeilijke taak [...], pp. 163-164.
- 14 Voedsel en milieu. In: *Euglena*, 1986.
- 15 Editoriaal: planten van de toekomst. In: *Euglena*, 1987.
- 16 Editoriaal: planten van de toekomst. In: *Euglena*, 1987.
- 17 Kennismaking met de milieuwerkgroep. In: *Euglena*, 1989; Milieukampen (Astene): landbouw en milieu. In: *Euglena*, (1988)5; Milieukampen: wriemelkamp. In: *Euglena*, (1990)2.
- 18 Roundup spuiten tijdens de teelt? In: 't *Seizoentje*, (1987)3.
- 19 Zie onder meer: Mario DIANI, The concept of social movement. In: *The Sociological Review*, 40(1992)1, pp. 1-25; Ann MISCHÉ, *Partisan Publics: Communication and Contention across Brazilian Youth Activist Networks*. Princeton: Princeton University Press, 2008.
- 20 Ronald HERRING, Framing the GMO: Epistemic Brokers, Authoritative Knowledge, and Diffusion of Opposition to Biotechnology. In: Rebecca GIVAN, Kenneth ROBERTS, Sarah A. SOULE (red.), *The Diffusion of Social Movements: Actors, Mechanisms, and Political Effects*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 95.
- 21 Boeketje landbouw. In: *Milieurama*, (1988)9.
- 22 Rachel SCHURMAN & William MUNRO, Ideas [...], p. 16.
- 23 Marcel POPPE, Voorlichting en transparantie. Op: Vita Vitalis, <https://vitavitalis.be/nl/>, 10/02/2010; Marcel POPPE & Katrin BILMEYER. Moeilijke taak [...], pp. 163-164; Het enige echte kongresverslag. In: *Euglena*, (1988)5.
- 24 Patrick Roy MOONEY, *Seeds of the Earth: A Private or Public Resource?*, Ottawa: Inter Pares, 1979.
- 25 Henk HOBBELINK, *Nieuwe hoop of valse belofte? Biotechnologie en de wereldlandbouw*, Brussel: NCOS, 1989.
- 26 Zie onder meer: Consumentennieuwtjes: Actie! In: 't *Seizoentje*, (1998)4.
- 27 Amsab-ISG, Archief van Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen, nr. 293, B.1.3.3.3.00572. *Dossier Betreffende Biotechnologie, met nadruk op het Biotechnology Programme Van FoE, 1995-1996*.
- 28 Piet SCHENKELAARS, Relations with Environmental Organisations: A Very Personal Story. In: David J. BENNETT & Richard C. JENNINGS (red.), *Successful Science Communication: Telling It Like It Is*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 206.
- 29 Amsab-ISG, Archief van Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen, nr. 293, B.1.3.3.3.00572. *Dossier Betreffende Biotechnologie, met nadruk op het Biotechnology Programme Van FoE, 1995-1996*.
- 30 Y.E.E. annual meeting 1988. In: *Euglena*, (1988)6.
- 31 De planeet redden: kwestie van politieke moed. In: 't *Seizoentje*, (1992)2.
- 32 Voor u gelezen: de Zaad-industrie. In: 't *Seizoentje*, (1987)3.
- 33 Genetisch gemanipuleerde bio-producten? In: 't *Seizoentje*, (1993)2.
- 34 Marcel POPPE, Voorlichting en transparantie. Op: Vita Vitalis, <https://vitavitalis.be/nl/>, 10/02/2010.
- 35 *De Standaard*, 07/11/1996.
- 36 Dirk VOORHOOF, Greenpeace En Gemanipuleerde Sojabonen: De Vrijheid Van Meningsuiting Op Het Spel? In: *Samenleving en Politiek*, (1996)10, pp. 41-43.
- 37 *Het Belang van Limburg*, 08/11/1996.

- 38 *De Standaard*, 16/11/1996.
- 39 *De Standaard*, 23/11/1996.
- 40 Zie bijvoorbeeld: Liana GIORGI, Ingmar VON HOMEYER, Wayne PARSONS, *Democracy in the European Union: Towards the Emergence of a Public Sphere*, Londen: Routledge, 2006, p. 50; Christopher K. ANSELL e.a., *What's the Beef?: The Contested Governance of European Food Safety*, Cambridge: MIT Press, 2006, pp. 110–111.
- 41 *De Tijd*, 03/09/1997.
- 42 *De Tijd*, 03/11/1997.
- 43 Waar is het misgelopen met aanvaarding ggo's in Europa? Op: *Vlaams Infocentrum Land- en Tuinbouw*, <https://vilt.be/nl/nieuws/waar-is-het-misgelopen-met-aanvaarding-ggos-in-europa>. Laatste geraadpleegd op 01/04/2020.
- 44 *Het Belang van Limburg*, 14/04/2015.
- 45 Flashback 1999: dioxinecrisis ontwricht de veehouderij. Op: *Vlaams Infocentrum Land- en Tuinbouw*, <http://www.vilt.be/flashback-1999-dioxinecrisis-ontwricht-de-veehouderij>. Laatste geraadpleegd op 01/04/2020.
- 46 Martin BAUER, *Resistance to New Technology: Nuclear Power, Information Technology and Biotechnology*, Cambridge University Press, 1997.
- 47 Zie bijvoorbeeld: Breed protest tegen stiekem genetisch gemanipuleerd koolzaad. In: *Seizoenen*, 5(1999); GGO's? Nee bedankt! In: *Seizoenen*, (2002)4.
- 48 *De Standaard*, 02/12/2009.
- 49 Van genetische manipulatie tot energetische likwidatie. In: *Milieurama*, (1987)2.
- 50 Martin BAUER, *Atoms, Bytes and Genes: Public Resistance and Techno-Scientific Responses*, Ithaca: Routledge, 2015.
- 51 *Knack*, 26/04/2016.
- 52 *De Morgen*, 16/08/1999.
- 53 Ulrich BECK, *Risikogesellschaft: Auf Dem Weg In Eine Andere Moderne*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986.
- 54 *Het Volk*, 17/10/1996.
- 55 Gentechnologie...een brug te ver??? In: *Discussiekrant WERVEL*, 1996.
- 56 *Het Belang van Limburg*, 19/10/1996.
- 57 Zie bijvoorbeeld: De kolonisatie van het leven! In: *Zaailingen*, (1998)1.
- 58 Neen aan octrooien op levende organismen! In: *Oxfam Nieuws*, (1997)4; Consumentennieuwtjes: Actie! In: *'t Seizoentje*, (1998)4.
- 59 *De Morgen*, 27/04/1998.
- 60 Greenpeace laser projection onto the Atomium building in Brussels in protest at the discussions taking place at the nearby GATT talks on patenting of genetic materials. In: *Greenpeace Media*, [https://media.greenpeace.org/archive/Greenpeace-laserprojection-onto-the-Atomium-building-in-Brussels-in-](https://media.greenpeace.org/archive/Greenpeace-laserprojection-onto-the-Atomium-building-in-Brussels-in-protest-at-the-discussions-taking-place-at-the-nearby-GATT-talks-on-patenting-of-genetic-materials)
- protest-at-the-discussions-taking-place-at-the-nearby-GATT-talks-on-patenting-of-genetic-materials.-27MZIFIIWWX.html, 04/12/1990.
- 61 Climbing Action in Brussel against Life Patents. In: *Greenpeace Media*, <https://media.greenpeace.org/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=27MZ-V8RHXYA51#/SearchResult&VBID=27MZV8RHXWX-WX&PN=2&POPUPPN=76&POPUPID=27MZIFX76N2>, 28/02/1995.
- 62 *Het Financieel Dagblad*, 14/05/1998.
- 63 Bijlage - Voor Moeder Aarde. In: *Bijlage Genetisch Gewijzigd Voedsel in Vlaanderen. Retrospectieve trendanalyse van het maatschappelijk debat. Sociale kaart*, Brussel: Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en technologisch aspectenonderzoek, 2003, p. 440.
- 64 21 personnes arrêtées à une conférence organisée par Monsanto. Op: *Service de Biosécurité et Biotechnologie*, <http://sbb.collectifs.net/18mars/SAS.HTM>. Laatste geraadpleegd op 18/02/2020.
- 65 *De Standaard*, 16/08/1999.
- 66 *De Morgen*, 08/09/1999.
- 67 Gentechnologie: debat en actie. In: *WERVEL verslagkrant: Een muur te ver*, 1999.
- 68 Nationale actie tegen ggo's (genetische gemanipuleerde organismen). In: *Pamflet als bijlage bij Euglena*, (1999)4.
- 69 *De Morgen*, 22/11/1999.
- 70 *Gazet van Antwerpen*, 22/11/1999.
- 71 Ggo's: de eerste spectaculaire resultaten. In: *Greenpeace magazine*, (2000)2; Wat ligt er op mijn bord? In: *Milieurama*, 2000.
- 72 Ggo's: de eerste spectaculaire resultaten. In: *Greenpeace magazine*, (2000)2.
- 73 Amsab-ISG, Archief van Greenpeace België, af010636, *Genetische Manipulatie. U Koopt. Het Milieu Betaalt*.
- 74 Een partijtje armworstelen tussen Cargill en Greenpeace. In: *Greenpeace magazine*, (2001)1.
- 75 *De Standaard*, 24/02/2001; *De Standaard*, 26/02/2001.
- 76 *Gazet van Antwerpen*, 26/02/2001; Wervelwind: gentechnologie. In: *Wervelkrant: Bewuste boeren, bewuste consumenten. Week van de bewuste consumptie*, 2001.
- 77 Verleidelijke propaganda. In: *Klasse*, (2001)115, p. 39.
- 78 *De Standaard*, 12/04/2002.
- 79 *De Standaard*, 10/05/2002.
- 80 *De Standaard*, 22/08/2002.
- 81 Graeme HAYES, Collective Action and Civil Disobedience: The Anti-GMO Campaign of the Faucheurs Volontaires. In: *French Politics*, (2007)5, pp. 293–314.
- 82 Proefveldenonderzoek legt jeugdvereniging JNM lam. Op: *Indymedia*, <http://archive.indymedia.be/news/2003/02/47946.html>, 07/02/2003.
- 83 *De Morgen*, 02/03/2003.